

ФИЛОСОФИЯ

УДК 141

https://doi.org/10.52754/16948610_2023_1_17

**АДАМДЫН ОЙЛОСУНА ТҮДӨН-ТҮЗ ТИЙШЕЛҮҮ
ПРИЦИПТЕРДИН ТАЛАП КЫЛЫНУУСУ ЖАНА КЭЭ-БИР СОЦИО-
ЭКОНОМИКАЛЫК СЕБЕПТЕР**

*Масиралиев Шумкар, окутуучу,
masshum@mail.ru
Ош мамлекеттик университети,
Ош, Кыргызстан*

Аннотация. *Адам баласы дүйнөдө качан пайда болгондугу туурасында жалпысынан илимий жооп тактала элек болсо дагы азырынча археологиялык, антропологиялык, этнографиялык изилдөөлөрдүн натыйжалары бир топ салыштырмалуу өткөн кылымдардагы маалыматтарга карата жемиштүү жана аныгыраак десек жаңылышпайбыз. Колго алынган макалабызда кыскача болсо дагы адам баласынын жүз миңдеген жылдар бою тарыхта басып өткөн катаал жана табияттын татаал шарттары менен кармашып өзүн жана табиятты таануу аракеттеринин өзөгүн түзгөн «таанып билүү», процессин учурубүздөгү деңгээлге салыштыруу аркылуу, мындан ары коомубуздун парадигмаларын түзгөн; каада салт, ырым-жырымдар, ишенимдер, маданият, көнмүш адаттар, искусство, көркөм адабияттардын адам баласынын дүйнө таанымына кандайча таасир бергендигин тактоочу аракет менен бирге жеке индивид жана жалпы коомдун өсүп өнүгүүсү үчүн кайсыл шарттар туура тандалса оң таасир бере тургандыгы жөнүндө кыскача ой жүгүртүүнү бөлүшүп кетүүнү туура деп белгиледик. Себеби жогорудагы илимдердин изилдөөлөрүнө таяна турган болсок, адам баласынын табигый түрдө жаратылыштан эмнени пайдалуу жана эмнени пайдалуу эместигин тандоо жөндөмүнүн жок болгондугунан кабарлайт. Мисалы: кандайдыр бир тарыхка байланыштуу чыгарманын жалпы мазмунундагы жакшы, баатыр, эр жүрөк, жаман-деп аталган каармандар, көйгөйлөр, мамилелерди өзгөртпөстөн; дал өзүн каршы тарапта согушкан тарыхчынын баяндамаларын карай турган болсок тескерисинче жакшы жана адилеттүү деп мактаганын көрүүгө болот.*

Ачык сөздөр: *сезим баскычтары, эпистемология, ой жүгүртүү, салыштыруу, кредитор, дебитор, принциптер, абстрактуу.*

**ТРЕБОВАНИЕ ПРИНЦИПОВ, НЕПОСРЕДСТВЕННО СВЯЗАННЫХ С
ЧЕЛОВЕЧЕСКИМ МЫШЛЕНИЕМ И НЕКОТОРЫМИ СОЦИАЛЬНО-
ЭКОНОМИЧЕСКИМИ ПРИЧИНАМИ**

*Масиралиев Шумкар, преподаватель,
masshum@mail.ru
Ошский государственный университет,
Ош, Кыргызстан*

Аннотация. *Научный ответ на вопрос о том, когда появился в мире человеческий род, до сих пор не выяснен, можно с уверенностью сказать, что результаты археологических, антропологических и этнографических исследований более плодотворны и точны, чем данные прошлого. веков. В нашей статье запечатлен, хотя и кратко, процесс «познания», являющийся ядром попыток познания себя и природы, и суровые и сложные условия природы, через которые прошёл человеческий род на протяжении сотен тысяч лет в истории формировал парадигмы нашего общества, сравнивая его с нынешним уровнем; Наряду с попыткой прояснить, как обычаи, ритуалы, верования, культура, привычки, опыт и литература повлияли на мировоззрение людей, поделитесь кратким размышлением о том, какие условия, если они выбраны правильно, окажут положительное влияние на рост и развитие личности и общества в целом, мы решили уйти. Это потому, что, основываясь на исследованиях вышеупомянутых наук, это указывает на то, что люди от природы не имеют возможности выбирать, что полезно, а что бесполезно от природы. Например: без изменения так называемых хороших, героических, смелых, плохих характеров, проблем, отношений в общем содержании произведения, относящегося к какой-либо истории; Если мы посмотрим на отчеты историка, воевавшего на противоположной стороне, то увидим, что он хвалит ее как хорошую и справедливую.*

Ключевые слова: мышление, сравнение, принципы, абстракция, эпистемология, совокупность, взаимосвязанность, дебитор, кредитор.

THE REQUIREMENT OF PRINCIPLES DIRECTLY RELATED TO HUMAN THINKING AND SOME SOCIO-ECONOMIC REASONS

Masiraliev Shumkar,
Lecturer, masshum@mail.ru
Osh State University,
Osh, Kyrgyzstan

Abstract. *Although the general scientific answer to the question of when the human race appeared in the world has not yet been clarified, it is safe to say that the results of archaeological, anthropological and ethnographic research are more fruitful and more accurate than the data of the past centuries. In our captured article, although briefly, the process of "knowing", which is the core of the attempts to know oneself and nature, and the harsh and complex conditions of nature, which the human race has gone through for hundreds of thousands of years in history, has formed the paradigms of our society by comparing it to the current level; Along with trying to clarify how customs, rituals, beliefs, culture, habits, experience, and literature have influenced the worldview of human beings, share a brief reflection on which conditions, if chosen correctly, will have a positive effect on the growth and development of the individual and the society as a whole. We decided to leave. This is because, based on the researches of the above sciences, it indicates that human beings do not naturally have the ability to choose what is useful and what is not useful from nature. For example: without changing the so-called good, heroic, brave, bad characters, problems, relationships in the general content of the work related to any history; If we look at the reports of the historian who fought on the opposite side, we can see that he praises it as good and just.*

Key words: thinking, comparison, principles, abstraction, epistemology, totality, interconnectedness, debtor, creditor.

Киришүү. Адам баласы дүйнөдө качан пайда болгондугу туурасында жалпысынан илимий жооп тактала элек болсо дагы азырынча археологиялык, антропологиялык, этнографиялык изилдөөлөрдүн натыйжалары бир топ салыштырмалуу өткөн кылымдардагы маалыматтарга карата жемиштүү жана аныгыраак десек жаңылышпайбыз. Колго алынган макалабызда кыскача болсо дагы адам баласынын жүз миңдеген жылдар бою тарыхта басып өткөн катаал жана табияттын татаал шарттары менен кармашып өзүн жана табиятты таануу аракеттеринин өзөгүн түзгөн «таанып билүү», процессин учурубүздөгү деңгээлге салыштыруу аркылуу, мындан ары коомубүздүн парадигмаларын түзгөн; каада салт, ырым-жырымдар, ишенимдер, маданият, көнмүш адаттар, искусство, көркөм адабияттардын адам баласынын дүйнө таанымына кандайча таасир бергендигин тактоочу аракет менен бирге жеке индивид жана жалпы коомдун өсүп өнүгүүсү үчүн кайсыл шарттар туура тандалса оң таасир бере тургандыгы жөнүндө кыскача ой жүгүртүүнү бөлүшүп кетүүнү туура деп белгиледик. Себеби жогорудагы илимдердин изилдөөлөрүнө таяна турган болсок, адам баласынын табигый түрдө жаратылыштан эмнени пайдалуу жана эмненин пайдалуу эместигин тандоо жөндөмүнүн жок болгондугунан кабарлайт. Мисалы: кандайдыр бир тарыхка байланыштуу чыгарманын жалпы мазмунундагы жакшы, баатыр, эр жүрөк, жаман-деп аталган каармандар, көйгөйлөр, мамилелерди өзгөртпөстөн; дал өзүн каршы тарапта согушкан тарыхчынын баяндамаларын карай турган болсок тескерисинче жакшы жана адилеттүү деп махтаганын көрүүгө болот. Тарыхта кандай түрдө колго алынып, кайсал элге таандык болбосун жазылган эпостор, уламыштар же болбосо тарыхка тийешелүү чыгармалар болбосун ошол жазуучунун өзүнүн өтмүштөгү туура деп билген анча-мынча маалыматарынын мөмүсүнөн гана түзүлгөн. Демек, натыйжада өздөрү үчүн туура деп белгиленген ченемдерге жараша критерийлердин түзүлгөнү ачык. Чечүүнүн жолу катарында «илимий ой жүгүртүүнүн» негизинде гана анализдөө, синтездөө, жалпылоо менен чечимдерге баруу шарт экендиги анык болот.

Таанып билүү билбестиктен билүүнү көздөгөндүгү, азыраак билүүдөн толук жана так билүүнү көздөй өнүгүп өсүшү талашсыз чындык. Алгачкы сезимден абстрактуу ойлоого[1], жана андан практиканы көздөй өнүгөт. Ошондой эле адам баласынын табигый тилинин жок экендиги маселеси же болбосо бизди курчап турган жаратылыштын өзүн түзгөн объектер чынында

бизге көрүнгөндөй, сезилгендей болбогондугу жөнүндөгү чындык, натыйжада жүз миңдеген жылдар бою адамга өз таасирин тийгизип аны изилденүүгө, ойлонууга аргасыз калтыруусу же болбосо объективдүү, субъективдүү, психологиялык, социалдык көйгөйлөрдүн, кризистердин, таптык көтөрүлүштөрдүн, согуштардын натыйжалары «өнүгүүнү» алып келгендиги бир жагынан бизди тынчсыздандырса бир жагынан кубандырат. Бул иш аракет кандай улантылбасын натыйжада адам баласы өзүн жана жаратылышты канчалык деңгээлде өздөштүргөндүгүнөн кабарлайт.

Философиялык окуунун объекттеринден бирөө таанып билүү; билүүнүн объектиси болмуш жана болмуштук категориялар. Танып-билүү бизди курчап турган дүйнөнү сезүү органдарыбыз менен чагылдыруудан башталат. Алгач бул процесс чындык тууралуу жөнөкөй маалымат берип турат. Башкача айтканда туюм, кабылдоо, элестетүү. Жалпы аныктамада таанып билүү, өз ичинде сырткы жана ички классификацияга бөлөнөт, адамдын болмуш жөнүндөгү кабылдоосу; болмуш жөнүндөгү ой пикири [2]. Алгач сезим органдар аркылуу таанып билинген объектерди өздөштүрүү менен бирге, жашоо турмушубузда баш ийүүсү зарыл болгон жазуусуз жана жазылуу баалуу куралдар же болбосо индивиддер арасында таанылып билинген кандайдыр бир даражадагы туура деп эсептешкен карама-каршы келишимдин жаралышы; ишеним, социалдык экономика жана мамилелер, этикалык нормалар, укуктук ченемдер жана түрлөрү пайда болот. Анда эмесе маселени жөнөкөйлөтүү максатында жеңил ыкманы колдонгонго аракеттенебиз.

1. Таанып билүүдөн ортого келип чыккан себеп жана натыйжалардын закон ченемдүүлүгү

Ачыктык прициби: колдонгон тилибизге мазмуну жок же болбосо негизги белгини чагылдыралбастан маңызсыз, жыйынтыксыз, кээде айталбай онтолоп, ынтыгып, сөздүн ачыктыгын угуучуларга жеткирүүнү жоготуп жибербөөнү талап кылат. Мисалы, «эметип», «неметип» деген мазмунсуз сөздөрдү ашыкча пайдалануу менен адатка айланган сөздөрдү көп кайталоо менен, өз оюбуздун ачыктыгын жокко чыгарабыз. Үзгүлтүксүздүк прициби: ар бир теманын башын чаргытып аралаштырбоону талап кылат. Башкача айтканда теманын аягына чейин жеткизе айтып андан кийин башка теманы баштоо керектиги жөнүндө. Каршылыксыз прициби: сүйлөгөн сөзүбүзгө кайра-каршы ой пикир айтып сөзүбүздүн маанисин жокко чыгарбоону талап кылат. Бир түшүнүк бир убакта чын жана жалган да боло албайт. Аныктуулук прициби: алдыга сүрүлгөн аргументтин негизги белгиси, жана так далили болушу керек. Башкача айтканда түшүнүктүн жаңы белгиси ачып

көсөтүлүүсү шартталат. Натыйжада аң –сезимдин ойлоо принциптери негиздүү коомчулук кабыл ала турган болуп ал аргументтер жашоодо текшерилип аныкталгандыгы ачык анык экендиги реалдуулукка жатат. Эгерде кандайдыр бир маалымат бир эле учурда түрдүүчө чечмеленүүгө ыңгайлуу же болбосо көптөгөн тил каражаттарды өздөштүрүүнү талап кылса мындайынча айтканда маалымат ойлоонун мызамдарына эмес граматикалык мыйзамдарга көз каранды болсо анда ал маалыматты такыр ырастоого же тануу мүмкүн эмес деген жыйынтыкка келет. Демек логикалык закондордун жана тажрыйба жасоого узак маселе менен кездештик деп белгилесек болот.

Адам баласынын жүз миңдеген жылдар боюнча өзү жана жаратылышка карата аракеттеринин мөмөсү; таанып билүү жана курал жасоого, абстрактуу ойлоого жана бири- бири менен тил аркылуу пикир алышууга болгон жөндөмдөрү адамды башка нерселерден сапат жагынан айырмалаган негизги белги. Адам баласынын ойлоонун формаларын окуп билүүсү, ой жүгүртүүдө ырааттуу, үзгүлтүксүз, так, ачык жана карама- каршылыксыз болушун камсыз кылуусу, аң сезимдин бар болгондугунун далили [3].

Ой жүгүртүү бекемдөө же тануу жолу менен нерселердин байланышын, алардын белгилерин же нерселердин ортосундагы мамилелерди тактап, чын же жалган экенин аныктоочу ойдун формасын талдай алган адам балсы, альтернативдүү мамилелерди түзгөн түшүнүктөрдү, салыштырып, анализдеп, синтездеп жалпылоо менен түшүнүктөрдүн ички касиеттерин чын же жалган туура же туура эмес деп билүүгө аракеттенет. Ошол мамилелерди «социалдык экономиканын өзөгүн түзгөндүгү» андан кийин гана «пайда» «зыян» түшүнүктөрдүн аныктамалары, критериялары, негиздери кантип жана кандай шарттарда орундалгандыгын билдирүүсү учурубузда өзгөчө «орто» жана «жогорку» билим берүү туурасындагы ой жүгүртүүлөрдүн маңызынын жыйынтыгы болуп эсептелет. Башкача айтканда эмне? Туура жана эмне? Үчүн туура деген аныктаманы ачып жаңыча белгилери көрөтүлбөй турган болсо. Эгерде ушул сыяктуу критерийлерге жооп бербесе билим берүү компетенттүү деп эсептөөгө мүмкүн эмес. Себеби, бир нерсенин өздөштүрүлүп өздөштүрүлбөөсү качан гана таанылгандан кийин гана «эмнени» жана «кандайча» өздөштүрүү керектиги жөнүндө пикир жаралат. Белигилеп кетүүчү негизги эпистемологиялык фактор бул предметтердин арасындагы конфигурация. Конфигурациялоо коомдогу ар кандай предметтердин өзү болуп эсептелет. Демек жаңыча таанылып билинген белгилер алдын ала изилдөөчүнүн ой жүгүртүүсүндө орун албайт [4]. Эгерде нормалар бар болсо кантип өздөштүрөбүз? Адамдын ойлоосуна түдөн-түз тийешелүү принциптер алкагында гана иш жүргүзүлсө, анда дароо кетирилген

ката ой жүгүртүү же болбосо далилдерди өз учурунда өлчөө, көлөмүн чыгаруу, бөлүү анын ичинен физио-биологиялык талдоо химиялык реакция менен ачып көрсөтүү аркылуу тактоочу мүмкүнчүлүккө ээ боло алабыз. Белгилеп кетсек, ойлоонун мыйзамдары аркылуу илимий критерийлерге жооп бербеген, кандайдыр бир авторитеттүү илимий агартуучунун атына жамынылса, же болбосо түшүнүктөрдүн орду алмаштырылса, дал келбөөчү, салыштырууга мүмкүн болбогон түшүнүктөр колдонулган болсо. Ошондой эле тавтология аркылуу иш жүргүзүлүп өтө кеңири жана өтө тар аныктамлар орун алып калынса анда «туура эмес илим» жалган ой жүгүртүү деп эсептелинет, жаңыча түшүнүктөр жаралбастан билим аксап өнүгүүнүн кандай гана түрү болбосун өз таасирин тийгизип коом караңгычылыкка жамынат [5].

Эгерде учурубоздагы мамлекеттик мыйзамдарда билим алуу жөнүндөгү критерийлерге заманбап маалыматтык технологиялар аркылуу өнүккөн өлкөлөрдүн тажрыйбаларын өзүбүздүн шарттарга ылайык жөндөп окута албасак анда экономиканын жарышында артта калып өнүкпөгөн жалаң гана эски маалыматтарды колдонуучуга айланып, алсыздап натыйжада башаламан, аз өнүккөн мамлекеттердин катарын толтура беребиз.

2. Индивиддер арсында таанылып билинген кандайдыр бир даражадагы туура деп эсептелген өз-ара келишимдердин социалдык экономикалык кээ-бир маселелер

Табиятта, жаратылыш менен жападан жалгыз калган адам баласы ал катаал шарттарга каршы туруп, «баш ийбөөнү» чечкендигине байланыштуу, кийинчерээк ошол айлана чөйрөдөн көптөгөн керектелүүчү маалыматтар менен сыйлангандыгы өтө маанилүү деп эсептелинет. Жалпысынан алганда адам баласы табиятта орун алып кылымдар бою ошол жаратылышты түзгөн объектердин маңызын, закон ченемдүүлүгүн үйрөнүүгө тырышкан. Анын негизги себеби болуп табигый объектер чынында адам баласы көргөндөй, сезгендей болбогондугунда. Ошондой эле ар дайым адам баласын табигый кырсыктар же болбосо коомдук мамилелеринден ортого чыккан кыйынчылыктар, көтөрүлүштөр адамдын ойлоосуна түрткү берип өнүгүүсүнө себеп болгон.

Жаратылыш менен бетме-бет калган адамзат алгач кандай мамиле жасоону билген эмес тагыраак айтканда алдына төмөндөгүдөй альтернативалар кездешкен; кыйынчылыктарга «баш ийүү», өзүнүн жанына кол салуу, «баш аламандыкты тандоо», же болбосо «баш ийбөө», аракеттенүү, натыйжада адамзат цивилизациясы күнүбүзгө чейин келгендигине байланыштуу; «баш ийбөөнү», «аракеттенүүнү» тандагандыгы

анык. Ал эми аракеттенүүнүн өзү чексиз, экономиканын тили менен айтканда адам баласы ар дайым коомдук же болбосо жекече келишимдерди түзө алат. Урук тукумун улай алыш үчүн жана азыктануу маселелерин чечүү аракеттери акырындык менен уланып натыйжада кандайдыр примитивдүү деңгээлде болсо дагы салыштыруу, кайталануучу ыкмалардын пайда болуусуна шарт түзүлгөндүгүн аңдап сезе билген. Дароо белгилей кетүүчү жагдай адам баласы чынында «чечим», «тандоо», же болбосо «туура», сымал түшүнүктөргө кандайча келгендиги тууралуу маселе ар дайым актуалдуу деп эсептелип өз доорлорундагы өнүгүүнүн деңгээли менен паралелдүү жашоону өкүм сүргөн. Материялдык маданият жогоруласа материялдык маданиятка оң жана терс таасирлеринин жыйынтыктары алкагында [6]. Кээде «туура», түшүнүктүн критерийлерин дин, ишеним, сүйүү, күч, түшүнүктөр түзгөн болсо, кээ-бир мезгилдерде ошол эле түшүнүктөрдүн негативдүү жана позитивдүү касиеттери менен коштолгон. Анда эмесе бул түшүнүктөр онтологиялык мааниде эмес эпистемологиялык башкача айтканда бир «максат» «тилектер» үчүн колдонула турган түшүнүктөр экендигин тактап билүүбүз актуалдуу. Адам баласына тийешелүү болгон жалпы түшүшүк катарында «эрктүүлүктүн» мазмун көлөмдөрүн ачууга «экономика» түшүнүк жардамга келет.

Жалпысынан белгилеп кетсек экономиканы өздөштүрүүнүн негизги белгилеринен бири, бул келечекте боло турган мамилелердин терс мүнөзүнө даяр болууга камкордук десек көп жаңылышпайбыз. Экономиканы ар дайым ар кандай шарттарда сезилээр жана сезилбес иштеген механикалык кыймылга окшотсок болот. Бирок көпчүлүк ушул кыймылды түшүнбөйт же болбосо натыйжаларын кабылдабайт. Ушул жагдай коомдо орун алган кандайдыр бир көйгөйлөрдүн ортого чыгышына себеп болгон. Ар кандай финанстык мамилелердин күтүлбөгөн терс көрүнүштөрүнүн себептери адамдын жасалма, негизсиз алдын ала реалдуулуктан узак болгон үмүттөр, тилектери, арзуулары түзсө. Бир башка жактан караганда туура эмес натыйжалардын болуусу, ал эми реалдуу чындык болсо бул табияттагы реалдуу кубулуштар болуп эсептелет. Чындыкта болгон жана болуп жаткан кубулуштардын себептерин айырмалаш үчүн экономика бизге ырааттуу жана үзгүлтүксүз жардам берүүчү баалуулук катарында маселени чечип реалдуу мамилелерди колдонууга мүмкүнчүлүк берет [6]. Экономиканын мазмунун ачасак анда, «жөнөкөй бөлүкчөлөр» жана «чексиз кайталануучу келишимдерден» түзүлөт. Чексиз келишим бул жерде реалдуу жашоо менен синонимди түзгөндүгүндө. Натыйжада экономиканын төмөндөгү негизги үч

булагы жаралат; «биринчиси өндүрүштү жогорулатуучу күч», «экинчиси кыска мөөнөттүү карыз», «үчүнчүсү узак мөөнөттүк карыз».

Экономикалык мамилелердин конфигурациясы ушул үч түшүнүк аркылуу белгилүү болот. Экономика бул жалпы келишимдердин суммасы болуп, ар бир келишим бул ар бир товарга ээ болуу дегендикти түшүндүрөт. Демек келишим болуш үчүн товардын бар болушуна көз каранды. Кардар сатып алган товарын акчалай, карызга, кызмат кылуу же болбосо кандайдыр бир пайда алып келчү жумуш менен төлөөнү көздөйт. Карыз дагы акча сымалдуу каржыланат, ошондуктан «карыз» менен «акчаны каржылоонун» жалпы суммасы «жалпы каржыланууну түзөт». Натыйжада жалпы каржылануу экономиканын өзүн башкарат. Эгерде каржыланган сан менен каржыланган товар бөлүнсө «баа-нарк» деген жаңы түшүнүк жаралат. Дал ушул жөнөкөй операция «келишим» деген түшүнүктүн негизги белгисин түзөт. Жалпы келишимдер экономикалык мамилелерди түзүп коомдун кыймылдаткыч күчүн негиздейт, качан гана «келишимди» жана «нарктын» жүрүшүнүн белгилерин аныктап биле алсак экономиканы талдай алабыз. Экономика түшүнүктүн дал келүүчү мамилелерин бардык кардарлар жана сатуучулар түзөт. Келишимдин негизги аткаруучулары «жеке адам», «иш кана», «банк», «мамлекет» түзөт. Эң көп суммадагы товарды алуучу жана сатуучу, «мамлекет» жана «мамлекеттик борбордук банк» болуп эсептелет. Себеби мамлекет башкаруучу борбордук күчкө ээ болуп, «салыкты» топтоочу жана «акчаны каржылоочу» негизги коомдук кыймылдаткыч, ал эми мамлекеттик борбордук банк болсо калган сатуучу жана кардарлардан айырмаланып жалпы карыздарды жана акчанын жалпы суммасын башкаруучу күчкө ээ.

Тагыраак айтканда коомдун соода сатык иштин жүрүшүн сан биримдеринин нугун көтөрүп же болбосо акча басып чыгаруу аркылуу башкарат. Борбордук банк финансылык операцияларда негизги ролду мойнуна алып жалпы карызды көзөмөлдөйт [8,9,10].

Карыз финансылык сферасында эң көлөмдүү ошондой эле өзгөрүп туруучу табиятка ээ болуп, соода сатыкка сатуучулар жана кардарлар, кредиторлор жана дебиторлор [11,12] келишим жүргүзүшөт. Карыз берүүнүн өзгөрүүсү соода сферасындагы процеттик сумманын жогору же төмөн болуусунда. Кредиторлор акчанын суммасын көбөйтүүнү көздөшсө, ал эми дебиторлор керектелүүчү буюмдарды алуу үчүн же болбосо иш жерин ачуу сымалдуу себептер менен банкга кайрылышат. Натыйжада карыз же болбосо кредит түшүнүгү пайда болуп, банк үчүн кредит пайда алып келүүчү баалуулукка, ал эми кредитор жана дебиторго төлөп берүүчү карызга

айланат. Карыздын табияты болсо, кредиторлордун жана дебиторлордун көздөгөн максаттарын орундатуучу күчкө ээ. Бирок, дебитор өз ишин аяктаган соң банкга алгач алган суммасына кошумча сумманы кошуп берүү менен келишимдин негизинде милдеттендирилет [13]. Келишимдер орундалганда карыз жана милдеттенүүлөр аяктайт. Кыскача экономиканын негизги түшүнүктөрүн белгилегенден кийин, ар бир жарандын билими жан алган таалим тарбиясы канчалык деңгээлде маанилүү экендиги ортого чыгууда. Ар бир адамдын маданияты, билими өтмүштө алган сапатына жараша болуп, ойлонуу жана билүү өз – ара параллелдүүлүккө ээ. Жеке индивиддерден коом түзүлүп ар бири биз өз милдеттерибизди аткара алсак коомубуз жашап турган өз мекенибизде өнүгүү жана тартип мыйзам орундалат. Натыйжада жоопкерчилик жана милдет, урмат, сый, гумандуулук сымалдуу түшүнүктөрдүн туура колдонулуусу жана көзөмөлдөнүүсү ортого чыгып келечек муундун кандай шарттарда өмүр сүрөөрүн белгилейбиз.

Адабияттар

1. Necati Oner, klasik mantik , Ankara
2. Atademir, Hamdi Ragip, Aristonun mantik ve ilim anlayisi Ankara 1974.
3. Aristoteles, Metafizik, çev. Ahmed Arslan, İzmir 1985
4. Ahmet Arslan, Felsefeye Giriş. Vadi Yayinlari, Ankara 2000, isbn 975-7726257
5. <https://mygreatlakes.org/educate/knowledge-center/credit.html>.
6. <https://www.banki.ru/wikibank/kreditor/>.
7. <https://secretmag.ru/enciklopediya>.
8. <https://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=2&lang=KGZ>
9. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. – Учебник: «Экономикс», - М.: Издательство: инфра-м, – 2003. Источник: <https://institutiones.com/download/books/805-economics.html>
10. Арпачиева Д. Роль бухучета на современном этапе реформирования аграрного сектора // Главный бухгалтер. – 2003. - №6. – с.8.
11. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами / Пер. с англ.– М.: Финансы и статистика, 1996. – 799 с.
12. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / Под общ. ред. А.П. Градова, Б.И. Кузина. – Санкт-Петербург: «Специальная литература», 1996. – 512 с.
13. Уткин Э.А. Антикризисное управление. – М.: экмос, 1997. - 400 с.